

ПРЕЦЕДЕНТНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ ПРЕСИ (на матеріалі метафоричних словосполучень)

У цій статті аналізуємо тексти сучасної преси, однією з важливих ознак якої є прецедентність. Цю ознаку вивчаємо на матеріалі метафоричних словосполучень, що плідно продукуються в досліджуваному мовному середовищі. Мовленнєвий матеріал проаналізовано за типами прецедентних феноменів.

Ключові слова: прецедентність, преса, метафоричні словосполучення.

Ильченко Е.А. Прецедентность как примета текстов современной прессы (на материале метафорических словосочетаний). *В этой статье анализируются тексты современной прессы, одной из важных примет которой является прецедентность. Эта примета изучена на материале метафорических словосочетаний, которые активно создаются в исследованной языковой среде. Речевой материал проанализирован по типам прецедентных феноменов.*

Ключевые слова: прецедентность, пресса, метафорические словосочетания.

Ilchenko O.A. Precedent as characteristic of the texts of modern press (based on the material of metaphorical word combinations). *There are the texts of modern press, analyzed in the article, they have an important characteristic – precedent. This characteristic is studied on the material of metaphorical word combinations, they are active by formed in the researched language environment. Language material is analyzed according to the types of precedent phenomena.*

Keywords: precedent, press, metaphorical word combinations.

Преса – це той континуум, що миттєво реагує на зміни будь-якого характеру – лінгвального й екстралінгвального. Починаючи з 90-х років ХХ ст. у працях, присвячених аналізу різних аспектів публіцистичного стилю, фіксують суттєві мовностилістичні модифікації. Це питання ми вивчали в одній зі статей [див.: 2] та в дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук [див. про це: 3]. Актуальність дослідження мови сучасної преси беззаперечна, причому в різних напрямках та аспектах її розвитку.

Одним із напрямів мовностилістичних змін сучасної преси є репрезентація відношень адресанта й адресата на рівні тексту, що спонукає до прецедентності, яка набула статусу домінантної екстралінгвальної ознаки преси початку ХХІ ст. [див. про це: 6]. Журналіст не подає готові істини, а шукає їх разом із читачем, переконуючи його в достовірності результатів свого дослідження, стимулює мислення реципієнта. Автор-журналіст уникає категоричних оцінок, завальовуючи їх яскравими образними засобами, зокрема шляхом уключення у свій текст елементів інших відомих текстів чи інших феноменів, що вже володіють певною оцінністю в українському соціалекті.

Тож мета цієї статті – проаналізувати прецедентні феномени, вербалізовані в пресі початку ХХІ ст. Аналіз здійснено на матеріалі метафоричних словосполучень / сполучень слів – виразів, ужитих у переносному значенні, що характеризуються належністю до мовлення, індивідуальною належністю, контекстуальною залежністю, експресивністю, новизною, оцінністю [див.: 3]. Таку ілюстративну базу обрано не випадково, адже «шлейф» образності метафоричних словосполучень преси часто формує саме

прецедентність шляхом використання деформації прецедентних текстів, елементів прецедентних текстів. У цьому ракурсі дослідження метафоричні словосполучення — це яскраві оцінні індивідуально-авторські трансформації словесно оформлених прецедентних феноменів.

Прецедентний феномен — компонент знань, що є колективним надбанням, результатом емоційно-образного сприйняття унікального феномена представників певної етнокультурної спільноти [4: 67; 5: 591]. В.В. Красних зазначає, що прецедентний феномен має над-індивідуальний характер, тобто є спільним для мінімум двох представників лінгво-культурного суспільства; відзначається емотивністю, тобто пов'язаний з емоціями й оцінками — аксіологічний за природою; образністю; формується на базі сприйняття; має за першоджерело одиничний, унікальний феномен [4: 67].

На когнітивному рівні предикативність виявляється у вигляді концептуальної структури репрезентації ситуації; на вербальному — прецедентні концептуальні структури представлені **іменем** (онімом), **сполукою**; **висловленням**, що має предикативну природу; **текстовим фрагментом** і **цілісним текстом** [5: 591]. Прецедентний текст і ситуація, зберігаючись у когнітивній базі у вигляді інваріантів сприйняття, при потребі можуть вербалізуватися, тому текст і ситуацію відносять до числа вербалізованих прецедентних феноменів. Цілком природно, що в дослідників прецедентності виникає питання щодо вербалізації імені та висловлення і можливості існування прецедентного феномена поза вербальними формами, бо тоді до прецедентних феноменів треба віднести й жести, міміку, рухи тіла тощо, які постійно відтворюються в процесах комунікації і мають етнокультурну маркованість [див. про це: 5: 591].

Виділяють такі **типи прецедентних феноменів** [див.: 4: 67; 5: 591]:

- **прецедентна ситуація** (значуща подія, що реально відбулася в житті етносу й цивілізації або була змодельована колективною чи індивідуальною свідомістю [5: 591]). Особливу складність представляє найменування прецедентної ситуації, оскільки поєднує вербальне й невербальне. Наприклад: *«Каштанова революція»*. *Помаранчеве цунамі над столицею* (Молодь України, № 131, 2004); *Усе сказане вище потребує негайного хірургічного втручання, результатом якого має стати прийняття повноцінного Закону про мови, неухильне додержання десятої статті Конституції України, оптимізації мережі й чисельності наукових установ, відповідальних за стан мовознавчої науки і мовної освіти, чітке визначення їх функцій, повноважень і міри відповідальності, налагодження й фінансово-матеріальне забезпечення чіткої результативної роботи і суморі звітності* (Українська мова й література в школі, № 8, 2005); *Петро Симоненко: Влада зрадила своїх громадян, і передусім тих, хто стояв на «помаранчевому» Майдані* (Комуніст, № 16, 2006). Наведені приклади *«каштанова революція»*, *помаранчеве цунамі*, *«помаранчевий» Майдан* репрезентують подію кінця 2004 р., що є прецедентною для українців. Розмаїття оказіональних номенів однієї й тієї ж самої події пов'язане, як видається, із неоднозначністю виявів соціальної оцінки щодо цього явища. Медичний вислів *хірургічне втручання* має яскраву образність, оцінність, прозору семантику, у результаті чого набув поширення серед широкого загалу носіїв української мови й статусу прецедентності на основі інтердискурсивних перехресень.

Прецедентна ситуація, наприклад, «помаранчева революція», здатна породити прецедентне ім'я – *Михайло* [М. Касьянов – О. І.] «*Помаранчевий*» (Дзеркало тижня, № 7, 2005), як і знаковою для прецедентної ситуації, наприклад, переможна політична сила прагне акумулювати владу у своїх руках, може бути прецедентне ім'я – *Нові «помаранчеві олігархи» з ющенківської «Нашої України» прагнуть повністю узурпувати і зберегти владу* (Комуніст, № 4, 2006) або прецедентне висловлення, або неprecedентний феномен.

- **прецедентний текст** (відомий твір, актуалізований в інших текстах, повернення до якого кероване механізмами інтертекстуальності [5: 591]). Прецедентні тексти, як відомо, – вияв інтертекстуальності, що «передбачає співіснування в одному тексті двох і більше різних текстів (цитата, плагіат, алюзія та ін.)» [7: 234]. У цьому ракурсі прецедентний текст – це «потенційно автономний смисловий блок мовленнєвого відтворення, що актуалізує важливу для автора фонову інформацію й апелює до «культурної пам'яті» читача» [1: 107]. Прецедентний текст є результатом смислової компресії текст-джерела й формою його метонімічної заміни. Він може бути вилучений із мовленнєвого повідомлення без втрати пізнавально-естетичної цінності й використаний як самостійне твердження у вигляді окремого міні-тексту або в інших текстах [див.: 1: 107]. Тож назва «прецедентний текст» може мати два смисли: текст розуміють як знакову культурну природу або як засіб мовної фіксації прецедентних феноменів [див.: 5: 592]. У першому розумінні прецедентним є не весь текст, а відповідні його ситуації, образи, елементи [див.: 5: 592]. Прецедентний текст як засіб репрезентації прецедентних феноменів має інший механізм вияву: він репрезентується в мовленні як цілісний текст [див.: 5: 592], наприклад: *Тисяча й один Моцарт* (Дзеркало тижня, № 30, 2005) – про цукерки й лікер «Моцарт»; *Немертві душі* (Комуніст, № 27, 2006); *Із теленузикового віку одразу в літа «братков»?* (Молодь України, № 4, 2007). Таким чином, співвідношення прецедентності й інтертекстуальності – дискусійне питання, що стосується природи етнокультурних прецедентних феноменів.

- **прецедентне ім'я** (індивідуальне ім'я відомої людини, персонажа твору, артефакту, пов'язане відповідно із прецедентною ситуацією або відомим текстом [5: 591]), наприклад: *Ситуація нагадує «переговори Герасима та Му-Му», влучно зазначив Олександр Волков, який не бере участі в переговорах і охоче виконує роль парламентського коментатора* (Самостійна Україна, 2002); *Крила Антонова* [О. Антонов – О. І.] (Комуніст, № 10, 2006); *Наш срібний «ВСРКА» каже «айлюлю» Європі* (Без цензури, № 20, 2007) – про результати участі Верки Сердючки в «Євробаченні». Прецедентними є імена персонажів *Герасим, Му-Му*, що моделюють у свідомості етнокультурної спільноти відповідну ситуацію, джерелом якої є художній твір. Прецедентними для українців є імена *Антонов, Верка Сердючка*, що пов'язані з реальними ситуаціями професійної діяльності цих людей чи їх сценічними образами.

- **прецедентне висловлення** (репродукований продукт мовномисленнєвої діяльності; завершена й самодостатня одиниця, що може бути або не може бути предикативною; складний знак, сума значень якого не дорівнює його смислу: останній завжди «ширше» простої суми значень; до когнітивної

бази входить саме прецедентне висловлення; воно неодноразово відтворюється в мовленні носіїв [5: 591]). Поширеним явищем у мовному оформленні матеріалів сучасної преси є індивідуально-авторська трансформація фразеологізмів, паремій, наприклад: *Промінь світла в темному царстві ретгенодіагностики* (Дзеркало тижня, № 4, 2000); *Перший «млинець» – переможний* (Голос України, № 77, 2000); *Вовки ситі, а віви?* (Український футбол, № 37, 2007); *Нічия каші Лагербеку не зіпсувала* (Український футбол, № 88, 2007). Дискусійним лишається питання щодо прецедентного статусу фразем і паремій, оскільки «вони всі широко відомі носіям мови, однак за семіотичною природою є знаками іншого типу – безсуб'єктними, культурно-комунікативними, приналежністю культурної групи» [5: 592].

Отже, прецедентність – це важлива ознака текстів сучасної преси, що спирається на фонові знання читача й інтуїцію автора-журналіста. У такий спосіб актуалізується необхідна інформація й відповідно інтерпретується – відбувається інтелектуальний діалог адресанта й адресата.

Аналіз типів прецедентних феноменів, за якими проаналізовано метафоричні словосполучення преси початку ХХІ ст., демонструє когнітивну базу етносвідомості, що її формує значний інформаційний масив, пов'язаний із символами етнічної культури; актуальний також у комунікативному аспекті, оскільки репрезентує особливий процес інформаційного обміну між журналістом і читачами преси.

Перспективу подальших досліджень зумовлює необхідність пошуку єдиного принципу класифікації, про відсутність якого свідчить умовність щодо знакової репрезентації прецедентної ситуації ім'ям, висловленням або непрецедентним феноменом.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Баженова Е.А.** Интертекстуальность / Е.А. Баженова // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М.Н. Кожинной]. – М. : Флинта : Наука, 2003. – С. 104–108.
2. **Ільченко О.А.** Метафоричні словосполучення в мові української преси ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / Олена Анатоліївна Ільченко. – Харків, 2012. – 20 с.
3. **Ільченко О.А.** Мовностилістичні модифікації преси ХХІ ст. : природа й наслідки / О.А. Ільченко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Лінгвістичні дослідження» : [зб. наук. пр.] – Харків, 2011. – Вип. 31. – С. 157–161.
4. **Красных В.В.** Грамматика лингвокультуры: определение некоторых базовых понятий / В.В. Красных // Мова і культура : [науковий журнал]. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. IV (129). – С. 62–69.
5. **Прецедентний феномен** // Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – С. 591–592.
6. **Рябініна О.К.** Интертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська мова» / Олена Костянтинівна Рябініна – Харків, 2008. – 18 с.
7. **Сюта Г.М.** Интертекстуальність / Г.М. Сюта // Українська мова : [енциклопедія] / [редкол. : Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Заблюк М.П. та ін.] – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007. – С. 234.